

Nagy Katalin – Papházi Tibor¹

„A kiskorú a lakásotthonban jól érzi magát...”

Macis lapok kitöltésének vizsgálata

A TÁMOP 5.4.1. program keretén belüli tevékenységadminisztrációs pillérben egy team vizsgálta a macis lapok kitöltésének gyakorlatát. Ennek, a hivatalos elnevezéssel *Gyermekeink védelmében* elnevezésű adatlap-rendszernek a használatát a 235/1997. (XII.17.) Korm. rendelet tette kötelezővé, a gyermekek alapvető adatainak regisztrálására, az intézeti és állami nevelt gyermekek ellátásának felülvizsgálatára, és a későbbi ellátások során a hatóságok, intézmények, ellátók kölcsönös tájékoztatásakor a gyermek azonosításának érdekében.² A monitoring munka arra irányult, hogy a laprendszer megújításának, jobb informatizálhatóságának érdekében a pillér szakemberei bepillantást kapjanak arról, hogy a laprendszerben a meghatározott jelzésű lapok közül a lehetőség szerint véletlenszerűen kiválasztott nyomtatványok kitöltése mennyire egységes, következetes, részletes, vannak-e olyan kérdések, amelyek kitöltése, értelmezése nehézséget okoz a kitöltők számára. A háttérvizsgálat nem terjedt ki személyes adatok kezelésére.

A vizsgálatban résztvevők nem gyermekvédelmi szakemberek, gyermekvédelmi ismeretekkel, kompetenciákkal nem rendelkeztek, ezért szempontjaik elsősorban formai kérdések megállapítására irányulhattak. A vizsgálat célja szűrőpróbaszerű áttekintés, helyzetkép-bemutató, problémafeltárás volt, kvalitatív, felderítő jelleggel, tekintettel a laprendszer esetleges megújítására, informatikai feldolgozhatóságának korszerűsítésére. Így nem törekedhetett a kitöltés konzisztenciájának megállapítására, azaz arra, hogy a kitöltött macis lapok információi megfelelnek-e a többi iratban foglaltaknak, és azt sem volt mód megállapítani, hogy minden olyan adatot, dokumentumot tartalmaz-e a dosszié,

amit tartalmaznia is kellene. Ugyancsak nem volt mód az egyes leírt információk felülvizsgálatára, esetleges megkérdőjelezésére vagy megerősítésére. Ha pl. az adatlapon az szerepel, hogy a gyermek hamar beilleszkedett, akkor ezt kétségbe vonni legfeljebb valamilyen ezzel ellentétes adat, tény, körülmény esetében lehetne, erre azonban csak kifejezett célvizsgálatok esetében lenne mód, gyermekvédelmi szakemberek vizsgálatba való bevonása mellett. A kitöltési gyakorlat vizsgálata nem irányulhatott a gyermeki jogok betartásának feltárására, illetve intézmények vagy személyek ellenőrzésére sem.

A lapok közül a TESZ-1 (Elhelyezési javaslat és elhelyezési terv) és a TESZ-3 (Helyzetértékelés), valamint a GH-1 (Egyéni gondozási-nevelési terv nevelésbe vétel esetén) és GH-2 (Családi kapcsolatok, család gondozás tervezése nevelésbe vétel esetén) adatlapok lettek kijelölve a vizsgálat számára, ezeknek is meghatározott kérdéseire fókuszálódott a kitöltési gyakorlat vizsgálata, amelyekhez a szempontokat a vizsgálódók rendelkezésére bocsátották. A két főből álló team 2011 októberében és novemberében fővárosi és vidéki TEGYESZ-ek irattáraiban tekintette át a dokumentumokat: két napot töltött Budapesten, egy-egy napot Veszprémben, Szolnokon és Salgótarjánban. A települések kijelölésében szerepet játszott, hogy lehetőség szerint eltérő országrészek gyakorlatát ismerhessük meg. A macis lapokat a gyermekek iratait tartalmazó, véletlenszerűen kiválasztott dossziékból vettük elő. Szinte mindegyik iratanyag tartalmazott TESZ-3 adatlapot, néha többet is, Szolnokon ezenkívül TESZ-1, Veszprémben GH-1 voltak megtalálhatók. Budapesten a TESZ-3 és a TESZ-1 szinte mindegyik dossziében fellelhető volt, a GH-1 adatlap jóval ritkábban, azaz nem mindegyik gyermek doku-

mentációjában volt. GH-2 adatlapot egyetlen vizsgált anyagban sem találtunk. Ahol a dossziékban több azonos jelzésű lap is volt, ott a legutóbbi vizsgáltuk, ezeket számítógéppel töltötték ki. Az iratanyagokban megtalálhatók a laprendszer

korábbi formátumai is, kézzel, de olvashatóan kitöltöttek, és vegyes, számítógépes rögzítést kézzel kiegészítők is.

1. táblázat

Szempontok a TESZ-1 adatlap részletesebben vizsgált kérdéseiből

Kérdés száma	Adott szempont
I/1.	Miért vált szükségessé az elhelyezési értekezlet összehívása?
I/2.	A Gyvt.-ben vagy más jogszabályban biztosított – még igénybe nem vett – segítség esetén elképzelhető-e, hogy a szülő(k) gondoskodjanak a gyermekről?
I/5.	Felajánlották-e ezeket a szolgáltatásokat a szülő(k) számára?
I/6.	Miért nem vette/vették igénybe?
I/9.	Elhelyezhető-e a gyermek valamelyik különélő szülőnél, nagyszülőnél, nagykorú testvérnél, illetve harmadik személynél? (Kinél, milyen támogatások igénybevételeivel?)
I/11.a	Milyen szükségleteket kell kielégítenie az elhelyezésnek a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, az egyéb szakemberek, az érdekeltek szerint az egészségi állapot vonatkozásában?
I/11.b	Milyen szükségleteket kell kielégítenie az elhelyezésnek a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, az egyéb szakemberek, az érdekeltek szerint a mentális, pszichés állapot vonatkozásában?
I/13.	Amennyiben a gyermek nevelésbe vételét javasolják, vegyék számba a kiskorú rokonokat (testvéreket, féttestvéreket, unokatestvéreket), egyéb személyeket, akikkel/aki(k) miatt az együttes elhelyezés indokolt lehet.
I/14.d	Átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel esetén javasolt elhelyezés megfelel-e a gyermek szükségleteinek, igényeinek?
II/8.	Javaslat a szülő(k)kel, vagy ennek hiányában más kapcsolattartásra jogosult személlyel való kapcsolattartás szabályozására.
II/9.a	A gyermek egészségi állapota miatt várható-e olyan akut helyzetek (hisztériás vagy epilepsziás rohamok, súlyos allergiás reakciók, asztmatikus rohamok stb.), amelyek veszélyeztetik a gyermeket vagy környezetét?
II/9.b	A gyermek fizikai, érzelmi állapotával kapcsolatban van-e olyan fontos, a T-lapon és a jelen Elhelyezési Tervben eddig még nem közölt tudnivaló, ami az elhelyezés megkezdésekor azonnal szükséges ahhoz, hogy a gyermek a megfelelő ellátást megkapja?

TESZ-1 adatlappal kapcsolatos tapasztalatok

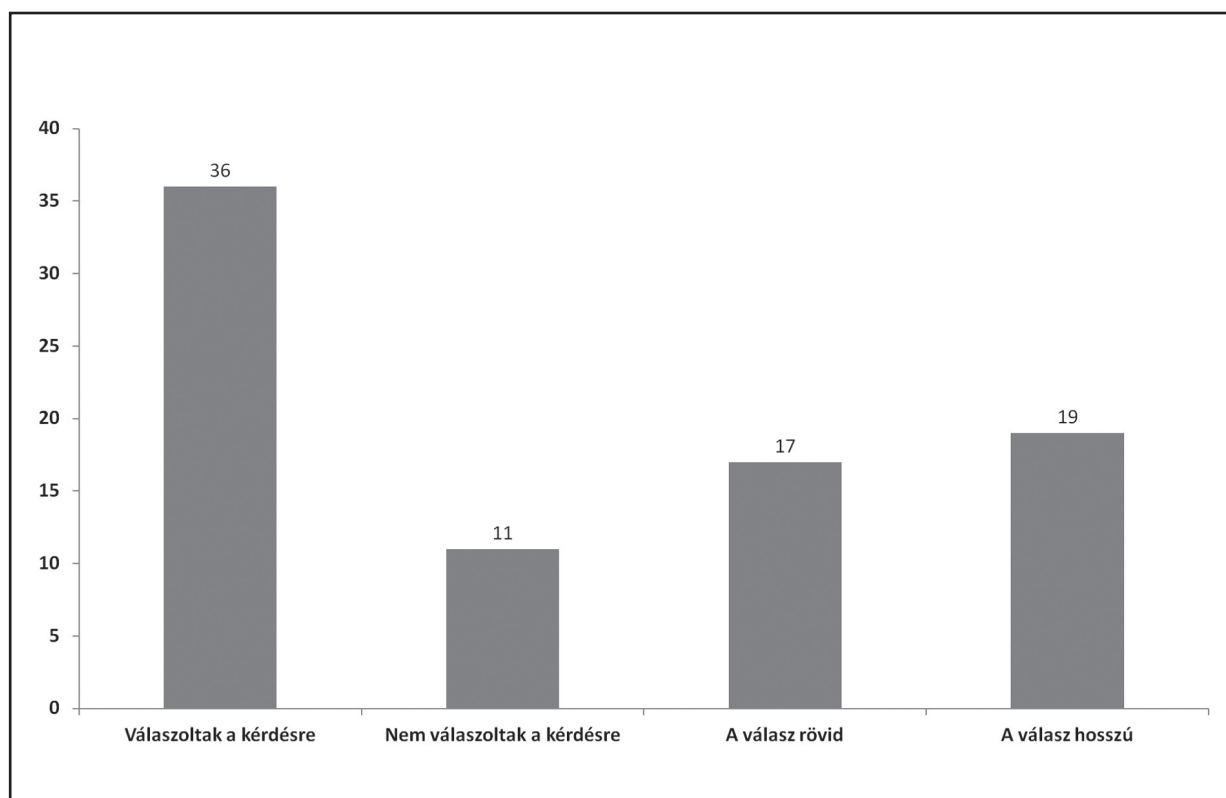
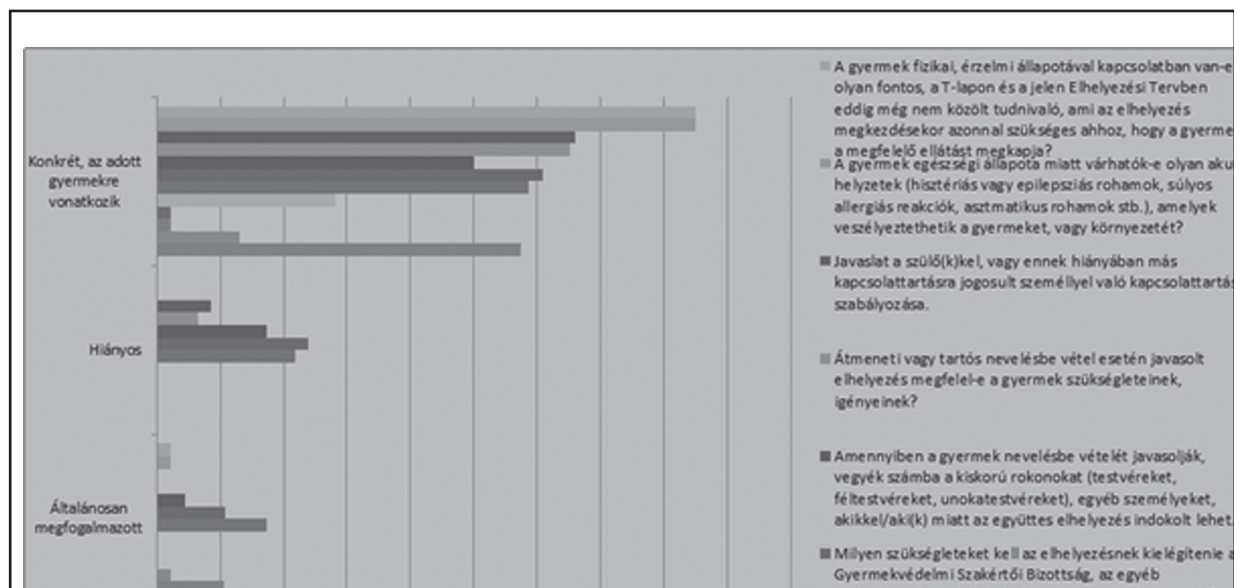
Az I/1. kérdésre adott válaszok (*Miért vált szükségessé az elhelyezési értekezlet összehívása?*) főként hosszú leírást tartalmaznak a gondozási hely megváltoztatásáról. A válaszok lényegre törőek, és az adott gyermekre vonatkoznak. Elhanyagolható részben rövidke és általánosan megfogalmazottak. A vizsgált 47 db kérdőív alapján elmondható, hogy 11 adatlapon nem válaszoltak erre a kérdésre, aminek a fő oka az volt, hogy hiányoztak az adatlap ezen oldalai. Kitérő és sztereotip válaszok nem jellemzőek, míg hiányosan kitöltött adatlappal sem találkozni. A válaszokban egyértelműen szerepel a gondozási hely megváltoztatásának oka. (lásd 1. ábra)

Legjellemzőbb ennél a kérdésnél a hosszabb válasz (19 db), amely lényegre törő (30 db) és konkrétan az adott gyermekre reagál (27 db).

Az I/2. pontnál (*A Gyvt.-ben vagy más jogszabályban biztosított – még igénybe nem vett – segítség esetén elképzelhető-e, hogy a szülő(k) gondoskodjanak a gyermekről?*) fontos, hogy kitűnjön, hogy az alapellátás minden számára biztosított lehetőséget, eszközt, módszert feltérképezett. A tapasztalat alapján erre a kérdésre nagyrészt nem válaszolnak, míg azon kevesek, akik kitöltik, rövid, de lényegre törő választ adnak. Az összesen 47 kérdőív közül mindössze 7 válasz volt megtalálható e kérdésnél. Az előző kérdésből adódóan a nemleges választ ennél a kérdésnél nem vezetik fel az adatlapra.

1. ábra

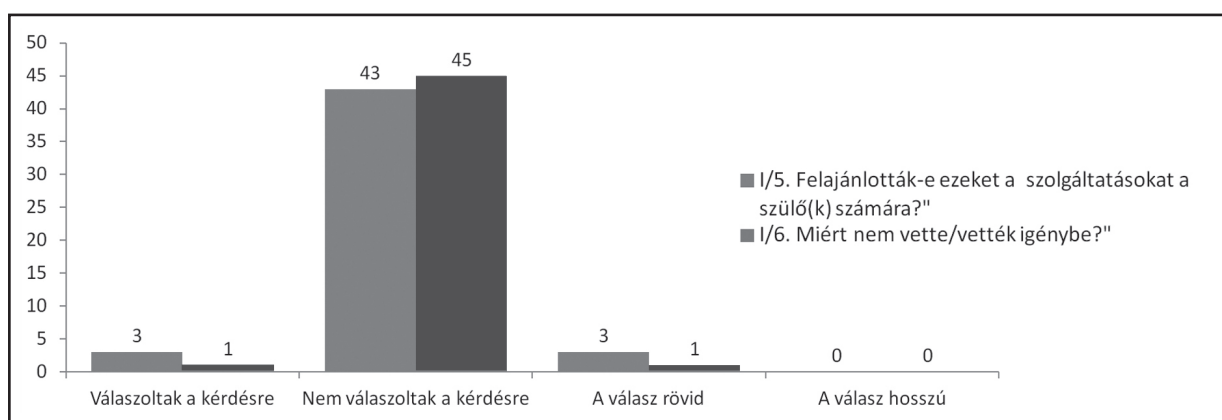
I/1. Miért vált szükségessé az elhelyezési értekezlet összehívása? – kérdésre adott válaszok, db

Az I/5. kérdés – *Felajánlották-e ezeket a szolgáltatásokat a szülő(k) számára?* – ahhoz kapcsolódik, hogy amennyiben valamilyen szolgáltatás igénybevételére lenne szükség a gyermek(ek) szülőknél való gondozásához, akkor melyek ezek? Az I/2. kérdésnél jelzett okok miatt fontos ez a kérdés, de itt is nagyon ritka volt a válaszadás. A vizsgált kérdőívek közül mindössze háromnál adtak választ erre a kérdésre, amelyek rövid, de lényegre törő válaszok voltak.

2. ábra

I/5. Felajánlották-e ezeket a szolgáltatásokat a szülő(k) számára? és I/6. Miért nem vette/vették igénybe? – kérdésekre adott válaszok, db

Az I/9. kérdésnél – *Elhelyezhető-e a gyermek valamelyik különélő szülőnél, nagyszülőnél, nagykorú testvérnél, illetve harmadik személynél? (Kinél, milyen támogatások igénybevételével?)* – kell megjegyezni azt, hogy a családba fogadás lehetősége fennállt-e a gyermek kiemelése előtt. A válaszok itt is csekély mértékben jelennek meg, szintén rövidke és lényegre törőek, konkrétak, az adott gyermekre vonatkoznak. Nem jellemzőek a kitérő és hiányos válaszok. Azonban egyáltalán nem jelenik meg a családba fogadás lehetőségével foglalkozó válasz.

Az I/11.a kérdésnél (*Milyen szükségleteket kell az elhelyezésnek kielégítenie a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, az egyéb szakemberek, az érdekeltek szerint az egészségi állapot vonatkozásában?*) a vizsgált kérdőívek több mint felénél található válasz. Főként rövid és lényegre törő válaszokat adnak, többször (10 kérdőívnél) előfordulnak hiányos válaszok is. Mindemellett a válaszok konkrétan az adott gyermekre vonatkoznak (27 kérdésnél), és

Az I/6. kérdésre (*Miért nem vette/vették igénybe?*) – az előző kettőből kiindulva – szintén kicsi a válaszadási hajlandóság. Összességében egy válasz volt megtalálható a vizsgált adatlapoknál.

Lényegében tehát nem kapunk válaszokat a kérdésekre, hogy elhelyezhető-e a gyermek a szülőnél, illetőleg mely szolgáltatások igénybevételére lenne ehhez szükség, továbbá felajánlották-e ezeket a szülő(k)nek, és ők ezeket miért nem vették igénybe? (lásd 2. ábra)

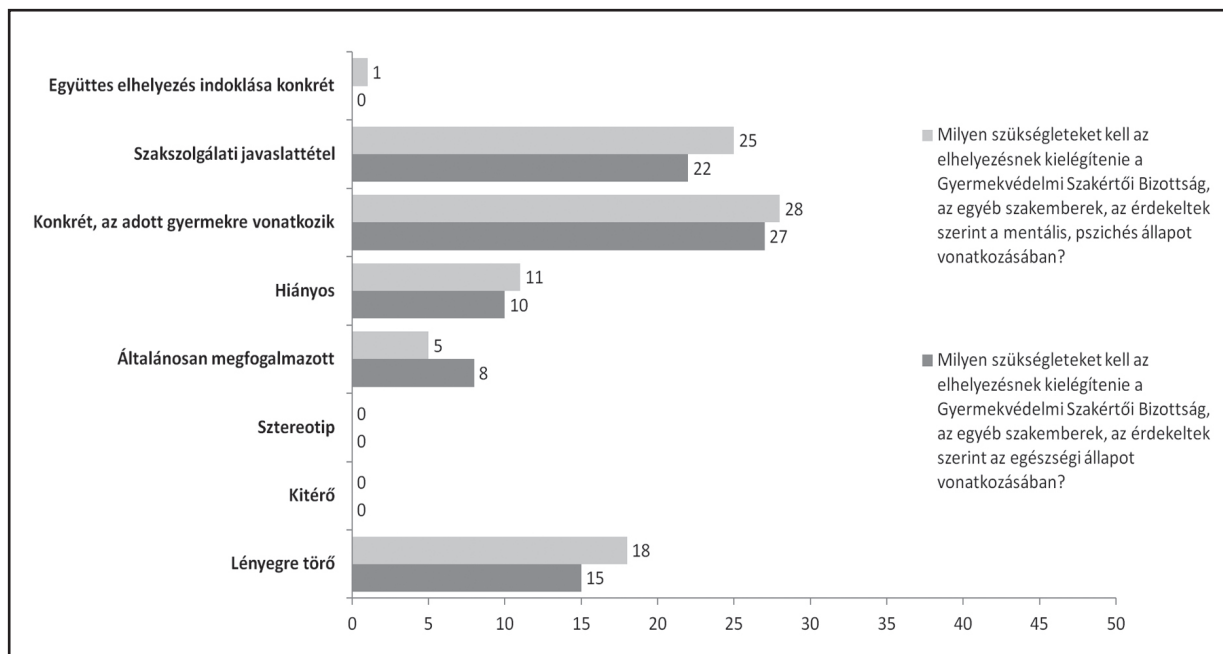
több esetben jelenik meg a szakszolgálat javaslata. A hiányok minden esetben a szülők véleményére, illetve a gyermek igényére vonatkoznak. A szakértői vélemények és a szakszolgálat javaslata majd minden esetben feltüntetésre kerültek. (lásd 3. ábra)

A következő kérdésnél – I/11.b *Milyen szükségleteket kell az elhelyezésnek kielégítenie a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, az egyéb szakemberek, az érdekeltek szerint a mentális, pszichés állapot vonatkozásában?* – ugyanaz a tendencia látszik, mint az I/11.a kérdésnél. Többször rövid (25 db), de lényegre törő (18 db) válaszokat találtunk, amelyek konkrétan az adott gyermekre vonatkoznak, és sok esetben megjelenik a szakszolgálati javaslat (25 db). A hiányok itt is a szülő(k) véleményére és a gyermek igényére, véleményére vonatkoznak. Egy esetben megtalálható volt a szakszolgálati javaslatban a gyermeknek a testvéreivel együtt történő elhelyezése. Stereotip, illetve kitérő válaszok nem jellemzőek. (lásd 3. ábra)

3. ábra

I/11.a Milyen szükségleteket kell az elhelyezésnek kielégítenie a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, az egyéb szakemberek, az érdekeltek szerint az egészségi állapot vonatkozásában? és

I/11.b Milyen szükségleteket kell az elhelyezésnek kielégítenie a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, az egyéb szakemberek, az érdekeltek szerint a mentális, pszichés állapot vonatkozásában? – kérdésekre adott válaszok, db

Az I/13. kérdésnél – *Amennyiben a gyermek nevelésbe vételét javasolják, vegyék számba a kiskorú rokonokat (testvéreket, féltestvéreket, unokatestvéreket), egyéb személyeket, akikkell/aki(k) miatt az együttes elhelyezés indokolt lehet* – meg kell adni a rokonok nevét, rokonsági fokát és a gondozási helyét. Ennél a kérdésnél fontos odafigyelni, hogy amennyiben a gyermeknek van(nak) testvére(i), féltestvére(i), unokatestvére(i) a szakellátó rendszerben, akkor megtörténik-e az együttes elhelyezés. Ha nem, akkor itt indokolni kell, hogy miért nem, különösen akkor, ha a férőhely hiánya az együttes elhelyezés megvalósulásának az oka. Erre a vizsgált kérdőívek esetében nem volt példa. Nagyrészt megválaszolásra került ez a kérdés (29 kérdőíven), a válaszok többsége rövid (21 esetben) és lényegre törő (19 esetben), továbbá konkrét, az adott gyermekre vonatkozik, megjelenik benne a szakszolgálati javaslat tétel, valamint az együttes elhelyezés in-

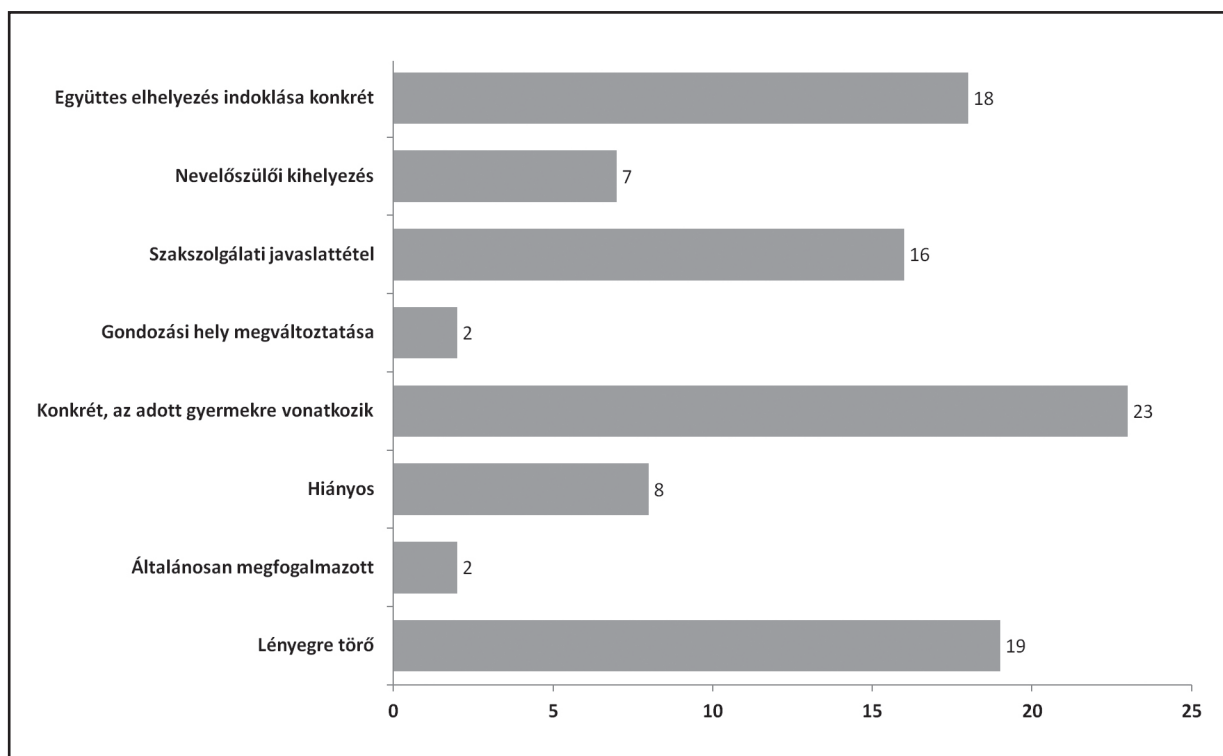
doklása konkrétan mondható (18 alkalommal) a válaszokban. (lásd 4. ábra)

Az I/14.d kérdésnél (*Átmeneti vagy tartós nevelésbe vétel esetén javasolt elhelyezés megfelel-e a gyermek szükségleteinek, igényeinek?*) ha többségben a „részben” vagy a „nem” van bejelölve, akkor világosan meg kell hogy jelenjen, hogy ennek ellenére miért a leírt javaslat született. Ez a vizsgált kérdőíveken meg is jelenik. A legtöbb esetben ez a kérdés is kitöltésre került, mindössze 11 kérdőíven nem válaszoltak erre a kérdésre.

A II/8. pontnál – *Javaslat a szülő(k)el, vagy ennek hiányában más kapcsolattartásra jogosult személlyel való kapcsolattartás szabályozására* – fontos feltüntetni, hogy szükséges-e szakember jelenléte a találkozásnál. Majdnem minden vizsgált kérdőívénél kitöltésre kerültek ezek a nézőpontok. Minden adatlapon megtalálhatók a szülők adatai, a kapcsolattartás célja, kivéve kettőnél, ahol árva

4. ábra

I/13. Amennyiben a gyermek nevelésbe vételét javasolják, vegyék számba a kiskorú rokonokat (testvéreket, féltestvéreket, unokatestvéreket), egyéb személyeket, akikkel/aki(k) miatt az együttes elhelyezés indokolt lehet – kérdésre adott válaszok, db

gyermekéről volt szó. A válaszok rövidek és lényegre törőek, a kérdőív mindössze négy esetben hiányosan kitöltött.

A II/9.a kérdés – *A gyermek egészségi állapota miatt várható-e olyan akut helyzetek (hisztériás vagy epilepsziás rohamok, súlyos allergiás reakciók, asztmatikus rohamok stb.), amelyek veszélyeztethetik a gyermeket, vagy környezetét?* – fontos lehet a gyermek és a gondozó szempontjából is. Három adatlap kivételével minden vizsgált kérdőívben kitöltésre került.

Amennyiben a szülők is részt vettek az elhelyezési értekezleten, akkor fontos, hogy minden esetben a lehető legtöbb információt megtudják tőlük a II/9.b pontra vonatkozóan (*A gyermek fizikai, érzelmi állapotával kapcsolatban van-e olyan fontos, a T-lapon és a jelen Elhelyezési Tervben eddig még nem közölt tudnivaló, ami az elhelyezés megkezdésekor azonnal szükséges ahhoz,*

hogyan a gyermek a megfelelő ellátást megkapja?). Három adatlap kivételével minden vizsgált kérdőívben kitöltésre került.

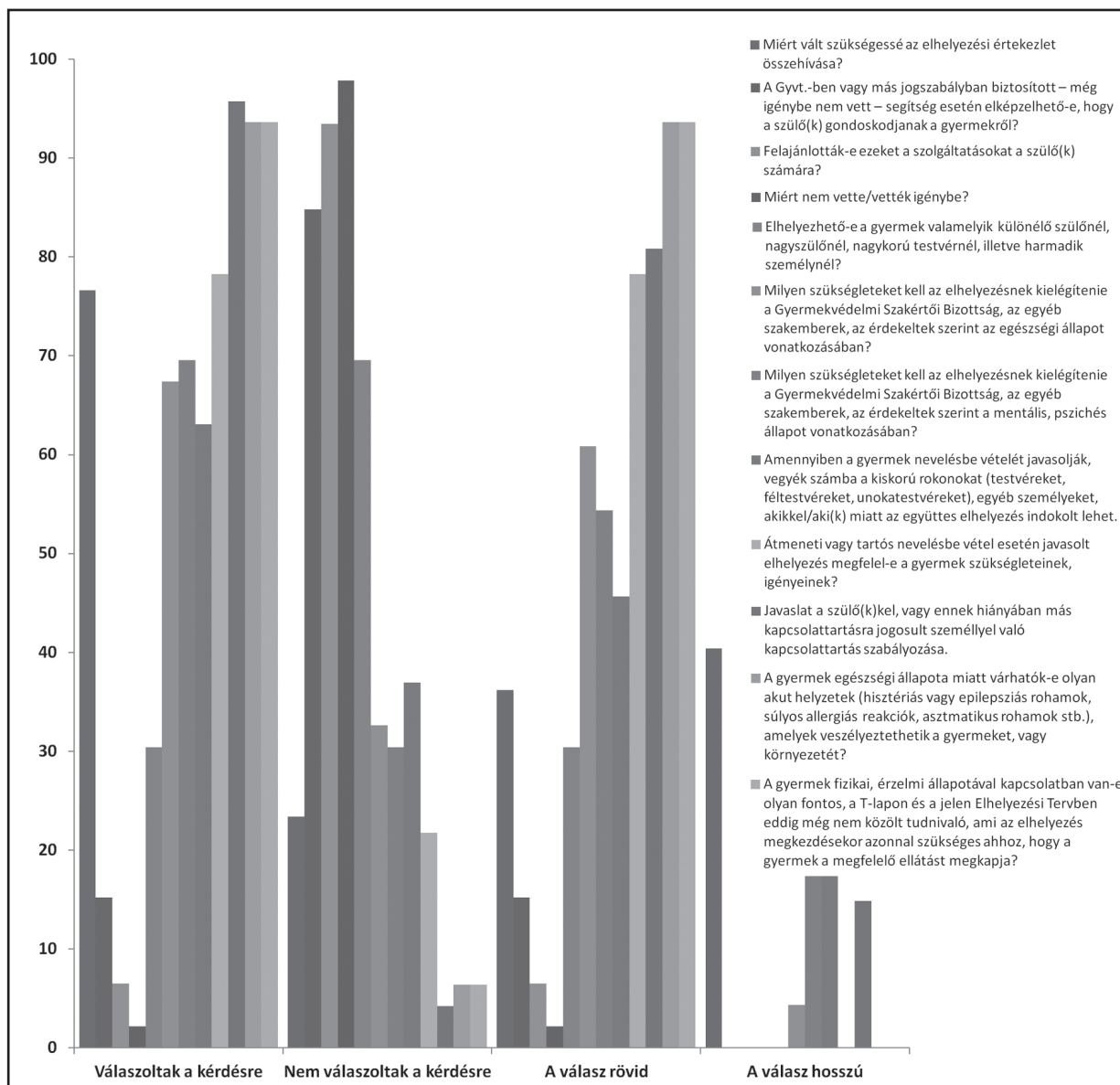
A TESZ-1 adatlap összegzése

A TESZ-1 adatlap a gyermek elhelyezésének, elhelyezésének módosítása, elhelyezési javaslatának elkészítése vagy módosítása érdekében összehívott elhelyezési értekezleten történt dokumentálása.

A vizsgálat célja, hogy megtudjuk, milyen válaszok születnek az adatlapok kérdéseire. Fontos szempont volt a válaszok hossza: inkább lényegre törő vagy kitérő, sztereotip vagy általánosan megfogalmazott, esetleg hiányos-e. Továbbá, hogy a válasz mennyire konkrét, mennyire vonatkozik az adott gyermekre.

5. ábra

A vizsgált kérdésekre való válaszadás aránya (%)

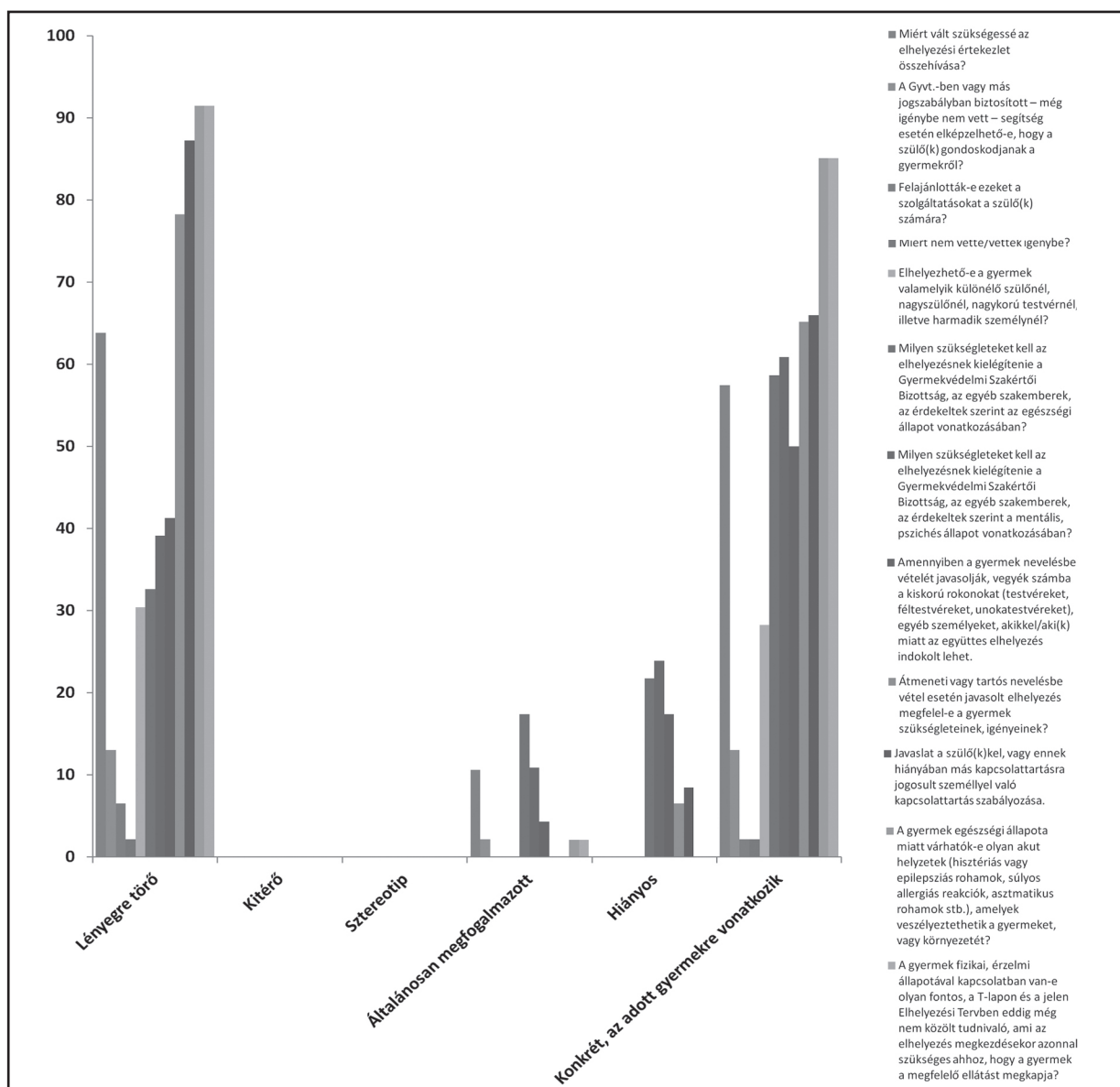
Összességében a vizsgált kérdőíveknél 58%-ban választottak a kérdésekre, és 42%-ban nem. Ezt tovább bontva látható a fenti ábrán, hogy az I/2–6. kérdéseknél a legalacsonyabb a kérdésekre adott válaszok aránya. A legnagyobb mértékben pedig a II/8–9.b kérdésekre adnak választ az adatlapokon. Az igen válaszok aránya a II/8. pontnál – *Javaslat a szülő(k)kel, vagy ennek hiányában más kapcsolattartásra jogosult személlyel való kapcsolat-*

tartás szabályozása – a legmagasabb, 96%, és az I/6. kérdésnél – *Miért nem vette/vették igénybe?* – a legalacsonyabb, mindössze 2%. A rövid válaszok legnagyobb arányban az utolsó két kérdésnél találhatók (94%-ban mindkét kérdésnél), a hosszú válaszok pedig 40%-ban találhatók meg a legelső vizsgált kérdésnél.

A fenti ábrán látható, hogy gyakoriak a lényegre törő válaszok, amelyek konkrétan vonat-

6. ábra

A vizsgált kérdésekre adott válaszok minősége (%)

koznak az adott gyermekekre. Kitérő és sztereotip válaszokkal pedig egyáltalán nem találkozni. Kevés az általánosan megfogalmazott és hiányos válasz. A lényegre törő válaszok legnagyobb arányban az utolsó két kérdésnél találhatók (91%-ban mindkét kérdésnél). Hiányosan adott válasz legnagyobb részben (24%-ban) az I/11.b kérdésnél (*Milyen szükségleteket kell az elhelyezésnek kielégítenie a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság, az egyéb szak-*

emberek, az érdekeltek szerint a mentális, pszichés állapot vonatkozásában?) tapasztalható.

A TESZ-3 adatlap részletesebben vizsgált kérdései

Az adatlap funkciója, hogy a területi gyermekvédelmi szakszolgálat által a nevelésbe vett gyermek felülvizsgálata érdekében végzett helyzetértékelést rögzítse.

2. táblázat

Szempontok a TESZ-3 adatlap részletesebben vizsgált kérdéseiből

Kérdés száma	Adott szempont
II/1.	Gyermektől kapott információkat beépítette-e a kitöltő?
II/2.	Sérül-e a gyermek állandósághoz való joga?
II/3.	Befolyásolta-e a kötődést az állandóság esetleges felborulása?
II/4.	Mennyire kifejtett a kérdés, releváns-e a válasz?
II/5.	A válasz gyerek személyéhez illeszkedő-e?
III/1.	Bevonták-e a szülőt, hozzátartozót, gyermeket az egyéni gondozási-nevelési terv elkészítésébe?
IV/1.c	Megkapja-e a szükséges szolgáltatásokat, van-e kielégítetlen szükséglet, ha igen, hogy orvosolták?
IV/1.d	Megkapta-e a szolgáltatásokat, ezek elérhetőek-e?
IV/2.b	Mi indokolta az intézményváltást, magántanulóvá nyilvánították-e?
IV/2.d	Ha nem volt külön foglalkozás, miért nem volt, kiderül-e ilyenkor az anyagi ok?

II/1: *A gyámi-gondozói tanácsadó információi szerint hogyan érzi magát a gyermek a gondozási helyén?*

A kérdésre adott válaszok hosszabb-rövidebb leírást tartalmaznak a gyermek helyzetéről az adott gyermekvédelmi intézményben, illetve a nevelőszülőnél. Az átnézett kérdőívek válaszaiból nem derül ki, hogy a kitöltő nevelőszülői tanácsadó a gyermeket is megkérdezte-e, de nemlegesség feltételezésére nincs ok, különösen a hosszabb ideje ott dolgozó szakember esetében, aki a gondozási helyet feltételezhetően ismeri. Sőt, az általában megfigyelhető rövid, tömör válaszoknak az is oka lehet, hogy a kitöltést végző gyámi gondozói tanácsadó már régebb óta ismeri a gyereket is, akinek a különböző írásos anyagaiban erre a kérdésre a válasz már részletesen megtalálható.

II/2: *Volt-e a gyermek elhelyezése, az utolsó helyzetértékelés óta változás a gondozók, a segítők, a társak személyében és a gyermek elhelyezésében; ha igen, indokolt volt-e?*

A tapasztalatok alapján igen-nem válaszok születnek a személyekkel kapcsolatos változásokra, a kitöltő szempontjából nehéz is volna azt feltételezni, hogy a kérdőív tervezői pl. az érkező és távozó gyermekek neveinek felsorolását várták volna a kitöltésnél. A kérdés a kitöltőtől a személyekben történő változás indoklását is várja, viszont nem tudható, hogy milyen alapon kellene a gyermekek távozását indokoltnak tekinteni. Ha pl. a nevelő távozik, ez lehet indokolt saját szempontjából – pl. jobb, neki megfelelőbb állást talált –, de ez lehet indokolatlan a nevelőotthon szempontjából, ha jól végezte dolgát. A gyermekek

érkezésének és távozásának egyértelmű megítélése is kétséges lehet a kitöltő számára, ezért megfigyelhető, hogy az indoklás elmarad, vagy általános, sztereotip válaszok születnek, mint pl. „*A változás indokolt volt.*” A gyermek állandósághoz való jogának sérülése, egyáltalán az, hogy a változás befolyásolta-e a gyermek helyzetét, és ha igen, miként, a kérdésre adott válaszokból tehát nem állapítható meg.

Szolnokon kiemelődik néhol, hogy épp testvérek elhelyezése miatt történik a gyermekek cserélődése. A szolnoki adatlapok átnézése azt a benyomást kelti, hogy elsősorban a nevelőotthonokban élők esetében van változás, elsősorban a gyermekek cserélődnek, de hogy ennek milyen kihatása van, ha van, az adatlapokból nem állapítható meg. Ahol nincs változás, az elsősorban a nevelőszülő családoknál lévő gyermekek esetében állapítható meg. Az átnézett adatlapok száma messzemenő következtetések levonását nem teszi lehetővé, de a gyermekvédelmi statisztika által igazolható, hogy az itt nevelődő gyermekek helyzete jobb, ami tanulmányi eredményükben, devianciákhoz való viszonyukban is megmutatkozik.³ Az adatlapok vizsgálata azt mutatja, hogy a nevelőszülőknél élők helyzete sem mentes a konfliktusoktól: a nevelőszülők válása, a velük való viszony megromlása miatt visszakérülhetnek nevelőotthonokba.

II/3: *A gyermek kapcsolatainak alakulása, kötődései a gondozási helyen*

Az átnézett adatlapok alapján megállapítható, hogy a válaszok röviden, tömören, de tartalmilag jól körülírtan adnak választ, egyénre szabottan. Nem

állapítható meg viszont belőlük olyan összefüggés, hogy vajon a szereplők esetleges változása kihatott-e a gyermek kapcsolatainak alakulására, a kitöltő a kérdésből ilyen összefüggés jelzésének szükségességére nem következtet(het)ett. A kézikönyv⁴ ehhez a kérdéshez semmiféle útmutatót nem fűz. A kérdésre adott válaszoknál megfigyelhetők a gyermekotthonokban lévők és a nevelőszülőknél nevelkedők közötti különbségek, utóbbiaknál ugyanis nagyobb számban fordulnak elő érzelmdúsabb, a személyes kapcsolatok szorosságát mutató kifejezések, mint pl. ragaszkodás, szeretetteljes viszony, a bizalomra és a kötődésre utalás.

II/4: *Hogyan látja a gyámi-gondozói tanácsadó a gyermek csoportban/nevelőszülői családban elfoglalt helyét?* A kérdésre viszonylag hosszabb válaszok születnek, amelyek igyekeznek lényegileg körülírni a gyermek helyzetét. Gyakran formális, sablonos válaszok ezek, mint pl. „beilleszkedése megtörtént”, ami elsősorban nevelőotthonokban nevelkedők esetében figyelhető meg. A vizsgált adatlapokon a gyám szerepére Szolnokon nincs utalás, másutt is csak sablonos: „a gyám figyelemmel kíséri...”, avagy „a gyám személyes beszélgetésekkel segítette a gyermek beilleszkedését...”

II/5: *A gyámi-gondozói tanácsadóként nyújtott segítség* A kérdésre a vizsgált adatlapokon vagy nem születnek válaszok (kitöltetlenek, kihúzottak), vagy pedig formális válaszok keletkeznek, amelyek verbális segítségnyújtásra, szóbeli beszélgetésre utalnak, pl. „személyes beszélgetés.” Budapesten ennél a kérdésnél tipikus válasz a „konzultáció”. A részletesebb kifejtés lehetősége nem kizárt, de ennek szükségessége sem az adatlapból, sem a kitöltési útmutatóból, sem pedig a kézikönyv vonatkozó szövegrészből nem következik.⁵

III/1: *Elkészült-e a gyermek egyéni gondozási-nevelési terve, s ha igen, a szükségleteknek megfelelően aktualizálják-e?*

A kérdésre adott válaszok igenlőek, van, hogy egy szóval, esetleg rövidebb mondattal, nemleges választ az áttekintett adatlapok sehol sem tartalmaztak. A válaszból nem derül ki, bevonták-e a vér szerinti szülőt, más kapcsolattartásra feljogosított hozzátartozót és/vagy a gyermeket. Megjegyezzük, hogy tartós nevelt esetében a hozzátartozó bevonása általában nem is lehetséges, a gyermek bevonására pedig

életkorának megfelelően kerülhet sor. Ha az egyéni gondozási-nevelési terv megtalálható más helyen a gyermek dokumentációjában, akkor ez a tipikus válasz teljességgel megfelelőnek tekinthető. A kézikönyv vonatkozó része⁶ arra utal, hogy a tervezők szerették volna, hogy a III. kérdésblokkban a kitöltő véleménye jelenjen meg a tervvel kapcsolatban, a III/1. kérdés azonban nyelvtanilag ténymegállapítást vár. Megjegyezzük, hogy a blokk 2. kérdése (III/2: *Megfelel-e az egyéni gondozási-nevelési terv az egyéni elhelyezési tervben foglalt feladatok teljesítésére, és a gyermek szükségleteinek biztosítására?*) módot adna a kitöltő véleményének kifejtésére, de tapasztalataink szerint erre is rövid, igenlő válaszok születnek.

IV/1.c: *Megkapta-e és igénybe is veszi-e a gyermek az egészséges testi fejlődéséhez szükséges, állapotának megfelelő kezeléseket, szolgáltatásokat, ellátásokat, van-e olyan szükséglet, igény, amelynek a kielégítése gondot okoz, megoldatlan?*

Tapasztalataink szerint a válaszok kétféle típusba sorolhatók: egyfelől a gyermekotthonok esetében rövidkés és sablonosak, azzal kapcsolatosan, hogy a gyermekintézmény (lakásotthon) biztosítja-e a szükséges ellátásokat. Másrészt a válasz röviden tartalmazza az iskolai szűrővizsgálatokat, és ritkábban említik – mert a szükséglet is ritkább – az esetleges más kezeléseket. Kielégítetlen szükséglet jelzése az áttekintett adatlapokon Szolnokon nem volt, a Veszprémben tapasztalható válasz erre a kérdésre a „nincs”.

IV/1.d: *Megkapja-e a gyermek az egyéni gondozási-nevelési tervben megállapított mentálhigiénés segítséget?*

Ha nem, mi az oka, és hogyan próbálnak ezen segíteni?

Ha a gyermek számára indokolt, akkor a kitöltő rögzíti a mentálhigiénés segítségre szorulás tényét és módját, pl. azzal, hogy az értelmi sérültség tényét jelzi az adatlapon. Sok esetben elmarad erre a kérdésre a válasz, aminek valószínűleg az az oka, hogy a gyermekre nem vonatkozott. Ebben az esetben olyan jellegű válasz is megjelenhet, miszerint „nem volt rá igény”. Az ilyen típusú válasz elsősorban nevelőszülőknél élőknél figyelhető meg. Veszprémi gyermekotthonokkal kapcsolatban az tapasztalható, hogy a gyermek nem működik együtt a gyermekotthon pszichológusával. Annak a kérdésnek a felvetődése, hogy más adatlapokkal összevetve konzisztens-e az itt kapott válasz, a már említetteknek megfelelően nem volt kivitelezhető, sok esetben már csak azért sem, mert csupán egyféle adatlap található a dossziében.

IV/2.b: *Jelenleg mely gondozási, oktatási, nevelési intézménybe jár, és mióta? Volt-e intézményváltás, s ha volt, mi indokolta?*

A tapasztalatok szerint a kitöltők megnevezik azt az intézményt, ahová a gyerek jár. Az intézményváltás oka általában az, hogy a gyerek eléri azt a kort, amikor általános iskolából a középiskolába lép. Szolnokon egy esetben fordult elő az általános iskolából gyógypedagógiai oktatásba kerülés, ennek indoklására a többi kérdésből következtethetünk. Veszprémben előfordult iskolaváltás bukás miatt. Az esetek egy részében pedig nem is történt iskolaváltás, amit a kitöltők ugyancsak feljegyeznek az adatlapra.

IV/2.d: *Amennyiben szükség, igény van rá, biztosítottak-e a gyermek számára a tanulmányi előmenetelét, tehetségének fejlesztését segítő iskolán kívüli foglalkozások, támogatások?*

A kitöltők felsorolják azokat a szakköröket, esetleges külön foglalkozásokat, amelyeket a gyermek megkap, mint pl. a korrepetálás; említésre kerül fejlesztő pedagógus segítsége és iskolai rehabilitációs órák is. Ezek a szolgáltatások testvérenként is eltérnek, ami azt mutatja, hogy a kitöltést végzők figyelemmel vannak az egyéni különbségekre. Az áttekintett lapok esetében nem volt olyan, hogy iskolai, vagy az iskolán kívüli segítségnyújtással ne lehetett volna a gyermek számára szükséges szolgáltatást biztosítani, ezért olyan szolgáltatási probléma sem volt kimutatható, aminek finanszírozási oka lett volna. Egy veszprémi nevelőszülőnél nevelkedő gyermek esetében e kérdésre az a válasz olvasható, hogy „*Tanulni nem szeret, de a szakmai tantárgyak jól mennek*”, amiből arra lehet következtetni, hogy a válasz megfogalmazója talán nem is igazán érti a kérdést.

A TESZ-3 adatlap összegzése

Az adatlap vizsgálatának legfontosabb szempontja a személyesség figyelembevételére irányult: mennyire konkrét, az adott gyermekre vonatkozó a kitöltése, mennyire általánosságban megfogalmazottak az egyes kérdésekre adott válaszok, mennyire tartalmazznak sztereotipnek nevezhető mondatokat. Elmondható, hogy az adatlap kitöltői általában figyelembe vették a gyermekek „egyédiségét”. A szolnoki vizsgálatnál pl. több testvér adatlapjait is

vizsgáltuk, minden esetben kiderült, hogy az egy helyen tartózkodó testvérek számos téren különbözhetnek. Például, ha az egyik fogyatékos, akkor másik iskolába jár, és más, de megfelelő szolgáltatásokat kap; ha egyik sem különleges szükségletű, akkor is látszik, hogy egyéniségük eltér pl. a kapcsolattartásnál, más az érdeklődésük, a közösségekben betöltött szerepük.

A válaszok hossza és tartalmi jellegzetességei nem mutatnak szoros összefüggést: rövid válasz is lehet érdemi, lényegi, és a hosszabban kifejtett válaszok is lehetnek sablonosak, általánosak. Gyermekotthonok esetében inkább megfigyelhetőek a sztereotip válaszok, míg a nevelőszülőknél nevelkedők esetében a gyermek egyéni körülményei jobban érzékelhetőek.

A kérdőívek vizsgálatánál a több esetben megfigyelhető kitöltetlenül maradt kérdések, illetve tipikus (sablonos, sztereotip) válaszok elsősorban az alábbi esetekben fordulnak elő.

- Ahol nem világos, hogy a kérdés milyen választ igényel valójában, és ez sem az útmutatóból, sem a kézikönyvből nem derül ki, pl. TESZ-3 IV/2.c kérdésnél (*A bölcsőde, illetve az oktatási-nevelési intézmény, az ott nyújtott szolgáltatások megfelelnek-e a gyermek szükségleteinek, képességeinek?*) legtöbbször annyi a válasz, hogy „*megfelel*” vagy „*igen*”. A kézikönyv e kérdéssel kapcsolatosan szintén nem tartalmaz konkrétumot, csak általában a IV. kérdésblokkal összefüggésben ír a szolgáltatások biztosításának szükségességéről. Ahol nem tisztázott, hogy a kérdésre milyen típusú választ várt a kérdés megfogalmazója, ott a kitöltési gyakorlat tehát – feltehetőleg az adminisztrációs teher vagy akár a nem tisztázott elvárás, illetve a kérdés céljának bizonytalansága következtében – a legegyszerűbb, de még kielégítőnek tűnő válasz felé tolódik. Ennek következtében látszólag egyfajta alulinformáltság keletkezhet a válasz vizsgálatánál: a II/5. kérdésnél így tisztázatlan marad többek között a konzultáció hossza, tartalma, minősége, vagy a kliens ezzel kapcsolatos elégedettsége. Azért csak látszólag, mivel a kérdés célja, a várt válaszra vonatkozó elvárás nem tisztázott (akár ellenőrző típusú kérdésként is értelmezhető), ezért nem állítható, hogy a válasz nem megfelelő/kielégítő. A konzultációt nyilván a beszélgetést levezető végzettsége, tapasztalatai, leterheltsége, ismeretei fogják befolyásolni elsősorban, ezért egy hosszabb, részletesebb szöveg sem feltétlenül adna információ

többletet. A kérdés jellege tehát erősen befolyásolja az arra adott válasz megfogalmazását, tartalmi és formai megjelenését egyaránt.

- Ahol egyértelműen nem adható válasz a feltett kérdésre. Pl. az, hogy hogyan érzi magát a kiskorú egy gyermekotthonban, nagyon összetett és bonyolult lehet, a részletező és szofisztikált válasz igényét a válaszadó részletes utasítás hiányában nem feltételezheti. A TESZ-3 adatlap IV/2.c kérdésére (*A bölcsőde, illetve az oktatási-nevelési intézmény, az ott nyújtott szolgáltatások megfelelnek-e a gyermek szükségleteinek, képességeinek?*) szinte mindig „igen” a válasz, ettől eltérés valamilyen különleges vagy speciális szükségletű gyermek esetében adódhatna (ennek jelzése az adatlapokon megfigyelhető).

- Ahol a válasz a végtelenbe is nyúlhatna, pl. gyámi-gondozói segítség nagyon jelentős is lehet hosszú évek alatt, és ez a tevékenység más módon is dokumentált. Szolnokon általánosan megfigyelhető a vizsgált TESZ-3 adatlapokban, hogy a gyám szerepéről nem történik említés a nevelőotthonokban lévőknél, akár átmeneti, akár tartós neveltekről van szó, aminek oka az is lehet, hogy a kitöltő számára magától értetődő, hogy a gyám mindent megtesz, ez a tevékenység sokkal szerteágazóbb, mint amit az adatlap elbírna, ha valaki megkísérelné ezt pontosan részletezően feltárni. Így a kérdés válasz nélkül

marad. A túl hosszúra nyúló válasz ugyanakkor költség: a nyomtatás így is tetemes papír- és festékkiadásokkal jár, amit a szűkös keretfeltételekből kell kigazdálkodni.

- Ahol a kérdésre a válasz más dokumentumokból részletesebben megismerhető. Ilyen pl. TESZ-3 III/1. kérdése: az egyéni gondozási terv megtalálható a GH-1 lap keretében, ezért érthető, ha csak utalás történik az elkészültére.

- Ahol a kérdés irreleváns az adott gyermek vonatkozásában, pl. TESZ-3 IV/1.d kérdése: nem minden gyermek számára szükséges a mentálhigiénés segítség. Ez ilyenkor gyakran kitöltetlen marad.

Feltételezhető, hogy a sztereotip válaszoknak az is az oka, hogy az adminisztrációs terhelés ezáltal csökkenthető úgy, hogy a kitöltő a válasznak, a kitöltési kötelezettségének is egyben eleget tesz. Az adminisztrációs terhelést más vizsgálatok is igazolják, külön kiemelhető ezzel kapcsolatban a ki nyomtatott lapok aláíratásával kapcsolatos, kétszeri látogatást jelentő teher.⁷

A GH-1 adatlap részletesebben vizsgált kérdései

Az adatlap a nevelésbe vett gyermek egyéni gondozási-nevelési tervét jelenti.

3. táblázat

Szempontok a GH-1 adatlap részletesebben vizsgált kérdéseire

Kérdés száma	Adott szempont
0/a*	Bevonták-e a gyermeket a tervezési folyamatba?
0/b*	Ha nem vett részt a szülő a tervezési folyamatban, akkor kitűnik-e, mi volt ennek az oka?
1/a	Szülők (kapcsolattartásra feljogosítottak) közreműködtek-e a válaszadásban?
1/b	A gyermek közreműködött-e az egyéni gondozási terv kialakításában?
2/b	Pontos-e a kitöltés, megjelennek-e az anyagi feltételek?
2/c	TKVSZRB szakvéleményére történik-e utalás?
2/d	A speciális ellátási szükséglet felülvizsgálata időben megtörtént-e, és ez alapján a speciális ellátási szükséglet folytatódá- gos jogosultságára az illetékes gyámhivatal meghozta-e a határozatát?

* A „0” jelölés az adatlap első, számozatlan kérdésblokkjában lévő vizsgált kérdésekre utal.

0/a: *A terv készítésében közreműködő szakemberek*
A szakemberek rögzítése minden esetben megtörténik, néha névvel és beosztással, néha a név vagy a beosztás elhagyásával. A kérdésből nem derül ki, és a kézikönyv sem fejt ki, hogy a kitöltés melyik formája tekinthető elfogadhatónak, vagy elegendő-e csak a név, vagy csak a beosztás. Az, hogy vajon a gyermeket bevonták-e a tervezés folyamatába, az áttekintett adatlapokból sehol sem derül ki, még ott sem, ahol egyébként életkora ezt lehetővé tette volna. Ez viszont nem jelenti azt sem, hogy a gyermeket nem kérdezték volna meg, de mivel a kérdés szakemberek megnevezését várja, a gyermek feltüntetése akkor sem tűnhetett indokoltnak, ha a tervezési folyamatba bevonódott. Az adatlap más kérdéseire adott válaszokból ugyanis az derül ki, a gyerekeket is megkérdezik a válaszok megadásakor.

0/b: *Részt vettek-e a szülők a gyermek egyéni gondozási-nevelési tervének elkészítésében? Ha nem, próbálták-e bevonni őket? Miért nem sikerült?*

A kérdések közül az első igen-nem típusú, aláhúzást igénylő, kitöltése minden vizsgált adatlapnál megtörténik. A vizsgált esetekben, akár átmeneti, akár tartós neveltekről van szó, a szülő bevonására általában nem kerül sor. Ennek oka minden esetben feltüntetésre kerül. Az okok változatosak, előfordul a szülők halála, akadályoztatása (pl. pszichiátriai beteg), érdektelensége és tartózkodási helyük ismeretlensége is. Több esetben is az derül ki, hogy az apa személye valójában nem is ismert, képzelt apa lett bejegyezve. Látható az is, ha a szülőket sikerül bevonni a gyermek sorsának alakításába – ez általában átmeneti neveltek esetében fordul elő.

1/a: *A gyermek életvitele és szokásai a szülőtől, gyermektől, korábbi gondozótól, gyermekjóléti szolgálatától szerzett információk alapján, adott szempontok figyelembevételével*

A szempontok igencsak részletekbe menőek, nemcsak a napirendre vonatkoznak, hanem választ várnak többek között a szabadidős tevékenységekre, tisztálkodási szokásokra, esetleges devianciákra, a gyermek pénzhez való viszonyára, de még kedvenc ételeire és a megszokottól eltérően használt szavaira is. A tapasztalatok szerint a kérdésre adott válaszok formailag és tartalmilag egyaránt vegyesek: rövidebbek és hosszabbak, lényegre törők és kifogásolhatóbbak egyaránt előfordulnak. Feltételezhetően ebben elsősorban a kitöltő leterhelt-

sege és szakmai tapasztalatai játszanak szerepet. A rövidebb válaszok az iskoláskorúaknál igyekeznek a kérdés lényegét megragadni, kiemelve pl., hogy nem szeret iskolába járni, mert „*elmondása szerint*” többször megverték a társai. A szövegből így az is kiderül, hogy a megfelelő korú gyerekeket a kitöltők meg is kérdezik, s ebből az feltételezhető, hogy be is vonják őket a lapok kitöltésébe, illetve a tervezésbe. Csecsemők esetében található a vizsgált adatlapok között olyanok, amelyek aprólékosan részletezve tartalmazzák a kisbaba táplálását, ellátásának és az anyával való kapcsolatának helyzetét. A csecsemők esetében a szövegekből az derül ki, hogy ahol lehetséges volt, az információk a szülőtől származnak.

1/b: *A gondozó tervei a gyermek mindennapi életéről (megadott) szempontok figyelembevételével*

A megadott szempontok átfogják a gyermek szinte teljes napirendjét. Ráadásul a kérdés valójában nem is a gyermek „időmérlegének” felvázolását várná, hanem egy tervet, tehát valamiféle olyan napirendet és tevékenységek felsorolását, amelybe a változtatások esetleges lehetőségei is belefoglatatnak. Ezt megerősíti a kézikönyv szövege is.⁸ Tapasztalataink szerint a kérdésnek pontosan megfelelő válaszok ritkábban születnek. A kitöltők hajlamosak általános válaszokat adni a gyermek napirendjéről olyan formában, hogy az megegyezik a nevelőszülői család, illetve a gyermekotthon napirendjével, avagy címszavakban, időpontokkal felsorolják a napirend fontosabb elemeit. Gyermekotthonokban élőknel találkozunk olyan válaszokkal is, hogy „*Cél a gyermekotthonba, illetve a csoportba történő beilleszkedés segítése*”, „*pszichés támogatás*”, „*vidéken élő rokonaival való kapcsolat-tartás biztosítása*”.

2/b: *Hol biztosítható és milyen módon a szükséges (mentálhigiénés és pszichés) ellátás? Az anyagi feltételeket is írja ide!*

A kérdés tartalmazza a feladat külön megnevezését, ehhez határidő rendelését és a felelősök megnevezését is igényli. Kitöltésére akkor kerül sor, ha megjelenik az ilyen típusú ellátás szükségessége. Ha a kitöltő tudomása szerint ilyen nincs, a kérdés kitöltetlen marad vagy kihúzzák. Viszont az anyagi feltételekről akkor sem esik szó, ha a kérdésben jelzett ellátás igénye felmerül. A gyermekotthon számára magától értetődő, hogy „*Intézményünk*

pszichológusa a növendékek napirendjében kijelölt időpontokban egyéni terápiás beszélgetést folytat.”

2/c: Fogyatékoság miatti szükségletek. Hol biztosítható és milyen módon a szükséges ellátás?

A kérdés az előzőhöz hasonló struktúrában jelenik meg az adatlapon, kitöltésére ennek is csak az adott szükséglet jelentkezése esetén kerül sor. Paradox módon az üresen hagyást néhol szöveggel jelzik, olyan jellegű bejegyzéssel, mint pl. *„Nincs ilyen tennivalónk”*. Az átnézett adatlapok közül mindössze egy jelzett fogyatékosággal kapcsolatos szükségletet, és ez tartalmazott is TKVSZRB-szakvéleményt. Ebből lehet arra következtetni, ha a kérdés indokolt, illetve a gyermekre vonatkoztatható, a kérdezett információ is feltüntetésre kerül.

2/d: Speciális szükségletre adandó válaszok. Hol biztosítható és milyen módon a szükséges ellátás?

A kérdés tartalmazza a feladatot, a határidőt és a felelősöket is a blokkban lévő többi kérdéshez hasonlóan, kitöltésére is csak a speciális szükséglet esetében kerül sor. Gyermekotthonok esetében a válaszadási kényszer olyan sztereotip válaszokat jelent, mint hogy *„ezt az intézmény biztosítja a szükségleteknek megfelelően”*.

A GH-1 adatlap összegzése

A budapesti dokumentáció vizsgálatánál több csecsemő, bölcsődés vagy óvodáskorú gyermek anyaga került a kiválasztottak közé. Az ő esetükben az életkoruk befolyásolta a gondozási- nevelési tervbe való bevonhatóságukat. Ennek jelzésével több esetben is élnek a kitöltők.

Sablonos, sztereotip válaszokkal elsősorban gyermekotthonok esetében találkozunk. Ilyen tipikus válasz a 2. kérdésblokkal kapcsolatosan felmerülő szükségleteknél (pszichés, fogyatékoság miatti, speciális), hogy *„Az intézmény belső iskolájában biztosítottak a feltételek.”* Ha kitöltésre került, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a határidő minden vizsgált adatlapon folyamatos, felelősként pedig általában a szükségletet ellátó intézmény képviselője jelenik meg. A 3/e kérdés (társadalmi értékek megismertetése, stb.)⁹⁾ céljánál olvasható, hogy az megfelelő értékekkel rendelkező személyiség kialakítása, a 3/f (Kultúra – pl. étkezés, öltözködés, viselkedés, életstílus) feladatainál a *„pozitív élmé-*

nyekbe ágyazott minta nyújtása”. A 3/g (szabadidős tevékenységek) kérdés céljánál találkozhatunk olyan bejegyzéssel, hogy az *„a szabadidő hasznos eltöltése”*, az ezzel kapcsolatos feladat pedig *„a lehetőségek és a felmerülő igények biztosítása”*.

A szorosabban nem vizsgált kérdések esetében is megállapítható, hogy gyakran kitöltetlenül maradnak az olyan témákra vonatkozó kérdések, mint pl. az etnikum (3/c) vagy a vallás (3/d). Ebből nem lehet megállapítani, hogy azért-e, mert a gyermekre nem vonatkoztathatók, mert pl. nem roma, illetve a vallás nem játszik szerepet az életében; vagy esetleg azért maradnak üresen, mert a gondozási helyen nem volt módja ezekkel a kérdésekkel részletesebben megismerkedni. Tapasztalhatók olyan jellegű válaszok, hogy *„Bár vállalja roma származását, ezzel kapcsolatban speciális szükségletet, igényt nem fogalmazott meg”*, amely így visszautalva a gyerekre, nem veszi át tőle az igény megfogalmazását. Ez jelentheti, hogy a gondozási hely mintegy elhárítja az ezzel kapcsolatos teendőket, bár lehetséges, hogy erre alapos oka van – ezt azonban csak célvizsgálat tárhatná fel. Nevelőszülőnél élő gyermek esetében ugyanakkor előfordulnak olyan bejegyzések, hogy a gyereket az édesanyja kérésére megkeresztelték, és a vallási ünnepeket megtartják. A lapok kitöltésének vizsgálatából is az állapítható meg tehát, hogy gondozási hely meghatározó a gyerek szocializációja szempontjából.

Kitöltetlenül, vagy röviden, általánosan, kevés információtartalommal válaszolódnak meg továbbá a GH-1 lapnál azok a kérdések is, amelyeknek a kitöltése nem válaszolható meg egyszerűen, a válasz csak bonyolult, hosszan körülményesen volna megadható. Ilyen pl. a *Kultúra – pl. étkezés, öltözködés, viselkedés, életstílus* (3/f) kérdése, amit még tetéz, hogy az ezzel kapcsolatos igényeket is meg kellene fogalmazni, és nem teljesen egyértelmű, hogy a gyermek, a gondozó vagy mindkettejük oldaláról. A már szintén említett 3/e kérdésnél nem kevesebb, mint hét témára kellene választ adnia a kitöltőnek, amelyek közül egy is akár oldalnyi kifejtést igényelhetne, a kérdés műveltető szerkezettel kifejezett megfogalmazásából következően pedig nem egyértelmű, hogy a gyermek álláspontjára kíváncsi a kérdés, és/ vagy a gondozóhely elvégzett munkájára a kérdéskörök megismertetésével kapcsolatban. Ha van is válasz egy kérdésre, az nem biztos, hogy értelmezhető, érdemben felhasználható. A 3/f kérdésre az igények

sorában az olyan válasz, hogy a „*csinos, szoknyás stílust kedveli*” még egy kiadott körözésben is használható. A kitöltők számára vélhetően nem egyértelmű a *Személyes kapcsolatok, barátságok ápolása* (3/h) kérdésnek kitöltése sem, mert itt megjelenik a rokonokkal való kapcsolat biztosítása. Anyagi feltételek sehol sem merültek fel, illetve láthatóan nem tudják értelmezni a kitöltők az anyagi feltételeket, ilyen típusú válasszal a vizsgált lapokon nem találkoztunk.

Összegzés

Az átnézett adatlapok tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy a kitöltők kerülnek a hosszú kifejtéseket, magyarázatokat, indoklásokat, előnyben részesítik a rövid, tömör válaszokat. Azt, hogy a válasz formailag hosszabb-e, nem elsősorban a kérdés szándékoltága határozza meg, hanem az információnak viszonylag gyorsan és egyszerűen átadható módja. A kérdés megfogalmazásából következően a hosszabb választ váró kérdéseknél sem keletkeznek kimerítő válaszok, ha pl. a felelet megtalálható a gyermek vagy az intézmény korábbi dokumentációjában. Ezt valószínűsíti pl. egy GH-1 adatlap 1/a kérdéséhez beírt olyan válasz, hogy „*nem változott*”. Ezeknél a kérdéseknél a gyermek jellemzése, kapcsolatainak alakulása, a csecsemő táplálása tárgyában keletkeznek részletesebb válaszok.

Számos kérdés esetén a válaszadó számára bizonytalan lehet, hogy a kérdésre milyen típusú reakciót várt a kérdés megfogalmazója. Ahol a kitöltő számára nem világos a kérdés célja, fontossága, más kérdésekkel való összefüggése, és a kitöltéssel kapcsolatos esetleges kérdéseikhez nem kaphat világos, egyértelmű és gyors válaszokat, a válaszok nem fognak az elvárásoknak megfelelni. Számos kérdés eleve rövid, adatszerű választ vár (pl. egy adatot, nevet, címet vagy igen-nem típusú választ), esetleg értelemszerűen rövid, tényszerű szöveges tényközlést, ezek általában pontosan kitöltöttek, mint pl. a házi orvos elérhetősége. Minél tényszerűbb a kérdés, annál egyszerűbb a válasz. Megfigyelhető azoknak a kérdéseknek a megválaszolása, amit a kitöltők ismernek, nem tekintenek fölöslegesnek, és nem igényel bonyolult magyarázkodást.

A kitöltést befolyásolja a gyermek életkora. Óvodáskorú esetében a levéltitok kérdése irreleváns, az adatlap nem informál arról, hogy

ilyenkor milyen válasz adandó. Találkozhatunk ezért olyan válaszokkal, hogy „*életkoránál fogva nincsenek levéltitkai*”, vagy a zsebpénznnyilvántartása „*igen, rendben van*”, a zsebpénz pedig gyümölcs és játék vásárlására fordítódik, illetve panaszjogával kapcsolatban „*Korának megfelelően, de többnyire dühkitöréssel jelzi problémáját.*”

Gyermekotthonban lévő gyermeknél a gyermekotthon megfogalmazásai szerepelnek a kérdésekre adott válaszoknál. A gyakran általános, sztereotip válaszok mögött az is meghúzódhat, hogy a nevelőotthon csak erős korlátok között tud és akar utat nyitni az egyedinek, az egyéniségnek. A TESZ-3 adatlap szinte láthatatlanban kitölthető, amennyiben a vizsgált adatlapok szerint a gyermek általában jól érzi magát, a beilleszkedése megtörtént, a gyermekotthonban a körülmények jók, a gyermek pihenése megoldott, a házirend betartása mellett szabadon rendelkezik szabadidejével, magánszféráját tiszteletben tartják, az iskola számára megfelelő, a fejlesztő foglalkozásokat megkapja, rendkívüli esemény nem történt vele, a jogai biztosítottak, „*a gyám olyan nyílt légkört teremt, amelyben a gyermek őszintén elmondhatja véleményét.*”

A kitöltést tehát befolyásolja a gyermek helyzete is – hol kerül elhelyezésre, milyen gyermekotthonban, illetve ha nevelőszülőnél, milyen a nevelőszülői család helyzete. Ha a gyermek gyermekotthonban nevelkedik, akkor helyzetét az adott nevelőintézet anyagi felszereltsége, nevelőinek felkészültsége fogja meghatározni. Így pl. a gyermekotthon tárgyi felszereltségét tudakoló kérdésre az általános válasz, hogy a „*gyermekotthon tárgyi felszereltsége jó*” (TESZ-3 IV/2/2a/aa). Ez látszólag keveset mond, különösen annak fényében, hogy a kérdőív példák feltüntetésével valamilyen felsorolást várna. Ez azonban nem tekinthető adekvát igénynek, hiszen a gyermekotthon tárgyi feltételeinek megítélését leltár alapján, más gyermekotthonokkal összevetésben és költségvetési lehetőségeinek függvényében lehetne vizsgálni. A kérdés megfogalmazása olyan, hogy azt gyermek nehezen értheti, a gyermekek véleményének bevonása, érdemi válasz tőlük erre a kérdésre kevésbé várható. A kérdőív kitöltésének körülményeiből nem is következik a kérdés szükségessége, minden adott gyermekotthonban tartózkodó gyereknek ugyanis a válasz szükségképpen ugyanaz lehet, hiszen a macis lap egy-egy gyerekre vonatkozik. Tételes felsorolás tehát – bár elvben lehetséges volna – értelmetlen, hiszen az

az intézményi dokumentációban, leltárban kellené hogy legyen egy esetleges ellenőrzésre is tekintettel, a tárgyi feltételeket ellenőrizni a macis lap alapján akkor sem lehetne, ha ilyen felsorolással a kitöltő megpróbálkozna. Marad tehát az általános válasz, mint a kérdés tükré. Jól felszerelt nevelőotthon is lehet sivár, és tárgyi felszereltsége szinte elérhetetlen az ott lakók számára.

Ugyanezen okokból nem jelennek meg részletező válaszok a gyermek intézményes fejlődésére vonatkozó tevékenységek esetében sem (TESZ-3 IV/2/2a/ab), hiszen nyilvánvalóan „*a gyermekotthon rendszeresen szervez közösségi programokat*” formailag (hol voltak, merre kirándultak, milyen kulturális rendezvényt, stb.-t látogattak) megtalálható az intézményi dokumentációban, és az, hogy ezek hogyan segítették elő a gyermek oktatását és fejlődését, az esetleges tételes felsorolásból sem volna megállapítható. A válasz ezért erre a kérdésre is csak valami olyan lehet, hogy „*A gyermekotthon rendszeresen szervez közösségi programokat*”, amivel eleget tesz a válaszadási kötelezettségnek, alapos információra törekvés nélkül is. A kézikönyv ezzel kapcsolatban szintén nem oldja fel ezeket a problémákat.

A nevelőszülőnél elhelyezett gyermek helyzetét pedig az ottani körülmények fogják meghatározni. A gyermekről való gondoskodást nem egyszerűen a berendezési tárgyak közvetítik, a számítógép hiánya nem szükségképpen jelenti a gyermekről való alacsony szintű gondoskodást. A tevékenységek tekintetében is mást tarthat ideálisnak egy nagyvárosi középosztálybeli család, mint egy vidéki gazdálkodó, viszont nem ettől függ a gyermek érzelmi ellátása. A macis lap ez irányú kérdéseire tehát pontos, részletes kitöltés esetében sem várhatók olyan válaszok, amelyekből a gyermek helyzete átérezhető.

Láthatóan a kitöltők törekszenek a válaszadásra, még ha nem is igrkeznek ezt elnyújtani. A lapokhoz rendelkezésre álló útmutatók rövidek, szűkszavúak, nem tisztázott a macis lapokhoz kiadott kézikönyv szerepe a kitöltésben. A segédletek hiányában nem tisztázottak a válaszadási követelmények, a kitöltő leginkább nyelvtani értelmezésre támaszkodhat, ugyanakkor a gyerek helyzetének, életkorának nem megfelelően feltett kérdésekre adott kényszeredett válaszokból fölösleges, semmitmondó, értelmezhetetlen, feldolgozhatatlan válaszok tömege keletkezik, amelyek kitöltése, aláírása, kinyomtatása költséges a gyermekvé-

delmi rendszer számára, és összességében pont a gondozott gyermekektől vonnak el forrást, energiát. Megfigyelhető, hogy a számítógépes kitöltés lehetőséget ad a szövegek átmásolására.

Összességében a kitöltési gyakorlat tehát – feltehetőleg az adminisztrációs teher, vagy akár a nem tisztázott elvárás, illetve a kérdés céljának bizonytalansága következtében – a legegyszerűbb, de még kielégítőnek tűnő válasz felé tolódik. Ennek következtében látszólag egyfajta alulinformáltság keletkezhet egyes válaszok vizsgálatánál. Azért csak látszólag, mert ha a kérdés célja, a várt válasza, annak terjedelmére, részletezettségére vonatkozó elvárás nem tisztázott (akár ellenőrző típusú kérdésként is értelmezhető), akkor nem állítható, hogy a válasz nem megfelelő/kielégítő. A kérdés megfogalmazása tehát erősen befolyásolja az arra adott válasz jellegét, tartalmi és formai megjelenését egyaránt. Pontos, részletes kitöltési utasítás nélkül a kérdésekre adott válaszok nem ítéltetők meg egyértelműen.

Minden adminisztrációs rendszer értéke egyenesen arányos a felhasználhatóságával, a belőle kinyerhető információk hasznosíthatóságával. Megállapítható, hogy a lapok által igényelt információk jellege vegyes, amennyiben a kérdések egy része nyilvántartási célú, ahol adatokat, tényeket, készleteket kell rögzíteni; vannak a gyermekvédelmi rendszer eljárásainak, működési folyamatainak megjelenítésére irányuló, tervezéssel, határidőkkel, felelősökkel; és vannak a gyermek fejlődésének, egészségi és szociális körülményeinek rögzítését célzóak. Keveredik az ellenőrzés szempontja a gyermeki jogoknak való megfeleléssel, a gyermek sorsa iránti felelősségérzet a felső középosztálybeli értékek elvárásával, a gyermek fejlesztésének igénye normatív elvárásokkal, miközben nem differenciál a gyermek életkorát tekintve, nem építi be a szociológiai módszertan kérdezéstechnikai ismereteit, a digitális feldolgozhatóság szándéka még a kérdések számozásában sem jelentkezik. A kérdések egy része reálisnak aligha tekinthető alaposságot kíván a válaszadótól, de nem veszi figyelembe az ehhez szükséges időt, nem vesz tudomást a kitöltési körülményekről, időigényességéről és költségeiről, miközben a gyerek valódi helyzete a rengeteg kérdéstől sem válik ismertebbé, megismerhetőbbé.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy bár a betekintett dossziék kiválasztása – bizonyos paraméterek megadása mellett – véletlenszerűen történt, a vizsgálat mégsem tekinthető reprezentatívnak, mert nem az alapsokaság megoszlási szempontjainak

mentén történt a kiválasztás. Ez azt is jelenti, hogy az érzékelt kitöltési jellegzetességek az általánosíthatóság feltételének csak korlátozottan tesznek eleget, így nem feltétlenül vonatkoztathatók más lapok kitöltésére. Példa erre, hogy miközben egy iratanyagban talált TESZ-3 adatlap kitöltése nagyrészt sztereotip módon volt kitöltve, az ugyanitt fellelhető GH-3 kérdéssor lényegre törő és informatív válaszokat tartalmazott. Mivel a GH-3 adatlap több átfedést is mutat a TESZ-3-mal, megerősíti azt a feltételezést, hogy a kitöltők nem a hasznos és szükséges információk gyűjtését hanyagolják, hanem a fölösleges, redundáns, céltalan információk felhalmozását kerülik. Tapasztható volt, hogy az iratok között megtalálható szakértői vélemények sokkal több információt közvetítettek a gyerekről, rövidebb terjedelemben, mint a TESZ-1 lapok. Ennek alapján megfogalmazható a macis laprendszer átgondolásának javaslata többféle szempontból is.

- Kérdezéstechnika: a kitöltő, illetve az a személy, aki a kitöltéshez információt szolgáltat, hogyan értelmezheti a kérdést. Több esetben is megfigyelhető, hogy ha a kitöltő nyelviileg nem érti

a kérdést, inkább kitöltetlenül hagyja, vagy az így keletkező válasz nem tekinthető megfelelőnek.

- Célszerűség: a kérdésre várt válasz megismerhető-e a gyermek egyéb dokumentációjából? Tisztázni érdemes a kérdések megválaszolhatóságát, a feldolgozás módszerét és a kapott eredmények felhasználhatóságát.

- Hasznosíthatóság: a költségek csökkentésének érdekében szükség lehet a más lapokon is megtalálható, átfedő, nem feldolgozható kérdések kiiktatására. Másfelől mérlegelésre érdemes, hogy a kérdésre kapott válasz tartalmazhat-e olyan információt, amely a gyermek, illetve a gyermekvédelmi intézményrendszer számára hasznosítható.

A laprendszer jobb felhasználhatóságának érdekében szükség volna olyan útmutató kidolgozására, amely segíti a kitöltőt a kérdés értelmezésénél, pl. a különböző életkorú gyermekekre vonatkozóan. Bár a macis lapok kifejezetten gyermekvédelmi célokból készült, módszertana és felhasználhatósága igényelné olyan szakemberek bevonását is, akik járatosak a kérdőívkészítés, adatgyűjtés és adatfeldolgozás technikáiban.

Jegyzetek

- 1 A monitoring munkát Mester Dániel (NCSSZI) koordinálta és módszertanilag irányította.
- 2 Dettre Erzsébet, Deák Sándorné, Tamás Katalin: „Gyermekeink védelmében”. Módszertani kézikönyv az egységes gyermekvédelmi nyilvántartási rendszer használatához, SZMI, Budapest 2007. 3. old.
- 3 Ld. Papházi Tibor – Szikulai István: Gyermekvédelem és statisztika. Kapocs 39. 2008.
- 4 Dettre Erzsébet, Deák Sándorné, Tamás Katalin: „Gyermekeink védelmében”. Módszertani kézikönyv az egységes gyermekvédelmi nyilvántartási rendszer használatához, SZMI, Budapest 2007., 95. old.
- 5 Kézikönyv, i. m. 97. old.
- 6 Kézikönyv, i. m. 96. old.
- 7 Varga István – Dettre Erzsébet – Mihály-Tamás Katalin – Baráth Katalin: Nemzetközi gyakorlat, korábban kifejlesztett tevékenységadminisztrációs és szabályozó anyagok vizsgálata. NCSSZI, 2010. Kézirat, <http://www.modernizacio.hu/index.php?page=dokumentum&pillar=2>
- 8 Kézikönyv, i. m. 77. old.
- 9 A kérdés megfogalmazása pontosan: „Társadalmi értékek megismertetése, erkölcsi értékrend közvetítése/alakítása, családi életre nevelés, önállóságra nevelés, munkára nevelés, felnőtt élet előkészítése, (utógondozás előkészítése), szexuális életre történő felkészítés.”